

Uvod

Aleksander Panjek

V zadnjem času se je v mednarodnem okolju ponovno okrepilo zanimanje za raziskovanje zgodovine podeželja (*rural history*). Kmečko prebivalstvo vidimo kot ekonomsko dejavno, podjetno in prizadevno. Gospodinjstva na podeželju se niso le pasivno prilagajala zunanjim razmeram in pritiskom, temveč so bila dejaven akter v širši sferi proizvodnje in porabe, z organizacijo dela in razmerij znotraj družine je kmet sooblikoval družbene in gospodarske procese in spremembe. Močnejši poudarek je na sistematičnem primerjalnem pristopu na evropski ravni. Tovrstno usmeritev smo poskusili aplicirati na eno najizrazitejših značilnosti v ekonomski zgodovini slovenskega podeželja, to je na razširjeni pojav kmečke trgovine in udejstvovanja v neagrarnih panogah nasploh. Čeprav je ta značilnost v slovenskem zgodovinopisju najbolj znana ravno pod navedenim splošnim poimenovanjem »kmečka trgovina,« vemo tudi, da kmet na Slovenskem ni bil dejaven le v različnih oblikah trgovine, temveč je posegal tudi po drugih vrstah dejavnosti in virov dohodka.

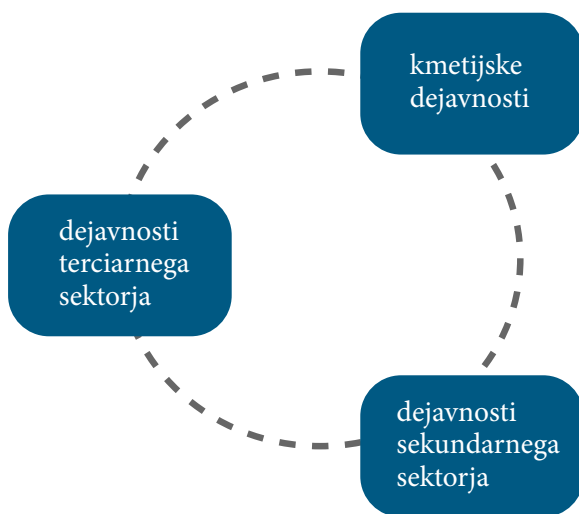
Vključevanje kmeta v širok splet raznolikih dejavnosti je nedvomno predstavljalo potrebo: pridobivanje neagrarnih dohodkov je namreč omogočalo tako doseganje ravni preživetja kakor tudi plačevanje dajatev in davščin. A da je to bila potreba, samo po sebi še ne pomeni nujno tudi tega, da je šlo za pasivno sprejeto rešitev. Nasprotno, naraščanje števila gospodinjstev preko ravni preživetja, ki ga je lahko zagotavljalo samo kmetijstvo, kaže na to, da je podeželsko prebivalstvo računalo in izkoriščalo možnost dostopa do alternativnih dejavnosti kot virov dohodka. Nekoliko presene-

tljivo je, kako slovenska zgodovina po eni strani poudarja neagrarne dejavnosti, po drugi pa v kmečki ekonomiji še vedno prevladujoče vidimo stvarnost, v kateri preživetveno kmetijstvo igra osrednjo vlogo. Ali se tu ne skriva protislovje?

Tako smo kmetu in njegovi ekonomiji na Slovenskem poskusili vdah-niti – ali bolje in točneje – povrniti, priznati duha podjetnosti in priza-devnosti, vlogo dejavnega akterja, sposobnega odločitev in izbir, prilaga-janj in sprememb. Ravno to je bil eden glavnih naporov, ki smo ga vložili v delo v sklopu temeljnega raziskovalnega projekta, ki ga je financirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije, *Integrirana kmeč-ka ekonomija na Slovenskem v primerjalni perspektivi*: kmečko ekonomijo smo želeli postaviti v središče pozornosti, raziskati njeno notranjo logiko in v ta namen zavzeti gledišče iz njene notranjosti, na stvari (po)gledati s perspektive kmečkih gospodinjstev, skupnosti in kmečke ekonomije kot celote. Tak prenovljeni pogled in sistem, ki se nam je na ta način razgrnil, smo poimenovali integrirana kmečka ekonomija. Pomemben del tega ra-ziskovalnega in konceptualnega procesa je predstavljal primerjalni pris-top, saj tudi na mednarodni ravni obstaja razpoznavna tradicija obravnave vprašanja samozadostnosti kmečkih obratov in neagrarnih dejavnosti, kakor je razširjen tudi pojav raznolikosti dejavnosti in dohodkov v kmečki ekonomiji. To seveda ne predstavlja prvega tovrstnega poskusa v zgodovi-nopisju, a kljub temu koncept integrirane kmečke ekonomije premore ne-kaj izvirnosti, saj z njim zajamemo vse tri gospodarske sektorje obenem in jih razumemo kot enakovredne sestavine neke celote, pri čemer pod vprašaj postavljamo prevladujočo predpostavko, da je kmečka ekonomija stremela izključno k preživetju gospodinjstva in da so bile dejavnosti onk-raj samooskrbnega kmetijstva izraz gole potrebe.

Več o konceptu in njegovem razvoju je mogoče prebrati v prvem po-glavju te knjige, zato tega na tem mestu ne bomo dalje povzemali. Smotrno pa je poudariti, kako se je koncept, razvit na podlagi slovenskega primera, iz-kazal kot uporaben in ustrezen tudi pri obravnavi in opredeljevanju kmečke ekonomije drugje v Evropi, in sicer tako v širšem prostoru južnih Alp, v sredozemskem hribovju apeninskega polotoka ter v Skandinaviji in drugje, kar smo že predstavili v knjigi *Integrated Peasant Economy in a Comparative Perspective. Alps, Scandinavia and Beyond* (Panjek, Larsson in Mocarelli 2017).

Preživetje in podjetnost je namreč druga knjiga v nizu rezultatov pro-jekta *Integrirana kmečka ekonomija na Slovenskem v primerjalni perspek-tivi*, v kateri se osredotočamo le na slovenski prostor v daljšem razponu od



Slika 0.1: Kako gledamo na integrirano kmečko ekonomijo: kot na celoto

zadnjih stoletij srednjega veka vse do današnjih dni. Posamezna poglavja v tej knjigi so le v manjši meri slovenske različice prispevkov, ki so bili objavljeni v pravkar navedeni publikaciji v angleškem jeziku,¹ saj so v pretežnem delu izvirni prispevki, bodisi bistveno dopolnjeni, nadgrajeni in prilagojeni ali pa povsem novi. Njena objava predstavlja rezultat večletnega obsežnega projektnega dela z znanstveno literaturo, izvirnimi arhivskimi viri in v mednarodnem okolju, v katerega je bilo vključenih veliko število slovenskih in tujih sodelavk ter sodelavcev in čigar rezultati so vidni v obliki prispevkov v tej, slovenski knjigi kakor tudi v predhodni angleški publikaciji. Nekaj dela seveda ostaja tudi nevidnega, zato bom tu posebej omenil vsaj to, da je bil sistematičen pregled slovenskega zgodovinopisja, ki ga je pripravila Ines Beguš, osnova za poglavje »Od kmečke trgovine do integrirane kmečke ekonomije« (A. Panjek), nabor podatkov iz Franciscejskega katastra, do katerega so prišli Ines Beguš, Petra Kavrečič in Hrvoje Ratkajec, je ustvaril podlago za poglavje »Prostorska analiza prebivalstva in živinoreje na Primorskem« (N. Kolega), nabor podatkov iz registrov rojstev in smrti, ki ga je deloma izdelala Petra Kavrečič, pa je pripomogel k oblikovanju podatkovne baze za prispevek »Prebivalstvo in gospodarski viri v tržaškem kraškem zaledju« (A. Kalc).

1 To so prispevki Ines Beguš o slovenskem zgodovinopisju, Katje Hrobat Virloget o slovenski etnologiji in Petre Kavrečič o turističnih dejavnostih v kmečki ekonomiji.

V projekt *Integrirana kmečka ekonomija na Slovenskem v primerjalni perspektivi* so bile vključene tri slovenske ustanove, to so Fakulteta za humanistične študije Univerze na Primorskem kot vodilna ter Inštitut za novejšo zgodovino z Žarkom Lazarevičem in Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU z Matjažem Bizjakom kot partnerja, in več zunanjih partnerjev iz tujine: Luca Mocarelli (Univerza Milano Bicocca), Luigi Lorenzetti (Italijanska univerza v Švici), Alessio Fornasin (Univerza v Vidmu), Jesper Larsson (Švedska univerza kmetijskih znanosti) ter Mednarodno združenje za zgodovino Alp. Koncept integrirane kmečke ekonomije in rezultati istoimenskega projekta so nastajali, se razvijali in preverjali na različnih znanstvenih dogodkih v Sloveniji in tujini. Poleg zgodnejših predstavitev² velja omeniti tekom projekta izvedene primerjave in razprave, ki so potekale na sledečih konferencah: *Forum Alpinum* (Boario, Italija, 2014), svetovna konferenca ekonomske zgodovine (Kyoto, Japonska, 2015), mednarodna konferenca evropske zgodovine podeželja (Girona, Španija, 2015) ter mednarodni projektni delavnici (Koper in Uppsala, Švedska, 2016).³ Na teh

- 2 Mednarodna znanstvena konferenca *Gospodarska in družbena zgodovina med retrospektivo in perspektivo*, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, ZRC SAZU, Ljubljana, 16. november 2012 (org. Darja Mihelič); mednarodna delavnica *Participation in Rural Land & Credit Markets and Inequality, a Self-Sustaining Process? Workshop on Factor Markets and Their Impact on Social and Economic Processes in Europe between 1300 and 1800*, Ghent University, 25.–26. april 2013 (org. Michael Limberger); mednarodna znanstvena konferenca *Rural History 2013 – International Conference European Rural History Organization (EURHO)*, University of Bern, 19.–22. avgust 2013, panel 8.2: *Social and Economic Convergences and Divergences in the Rural World: The Alpine Space (16th–19th Century)* (org. Luigi Lorenzetti, Luca Mocarelli), in panel 9.1: *Land- and Credit-Market Participation and Inequality – A Self-Sustaining Process?* (org. Michael Limberger).
- 3 Mednarodna konferenca *Forum Alpinum 2014: Alpine Resources: Use, vValorisation and Management from Local to Macro-Regional Scale*, International Scientific Committee on Research in the Alps, 17.–19. september 2014, Darfo Boario Terme (Brescia), delavnica 2.2: *Natural Asset in the Alps. Social and Environmental Sustainability of Community in the Past* (org. Luigi Lorenzetti); mednarodna znanstvena konferenca *17th World Economic History Congress*, Kyoto, 3.–7. avgust 2015, session S20026: *A World Apart? The Eurasian Mountains and Modern Economic Growth* (org. Jon Mathieu, Luca Mocarelli, Satoshi Murayama); mednarodna znanstvena konferenca *Rural History 2015 – International Conference EURHO*, University of Girona, 7.–10. september 2015, panel 22: *Integrated Peasant Economy: The Uplands of Europe Compared* (org. Aleksander Panjek in projektna skupina); mednarodna znanstvena delavnica *Integrating Income Sources in Peasant Economies: Evidence and Research Questions from Slovenia, Italy and Japan*, Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije, Koper, 26. februar 2016; mednarodna znanstvena delavnica *Integrating Income Sources in Peasant Economies: Scandinavia and the Alps Compared*, Swedish University of Agricultural Sciences, Royal Swedish Academy of Letters, History and Antiquities, Uppsala, 1. junij 2016 (org. Jesper Larsson, Mats Morell, Aleksander Panjek).

posvetih so se nam pridružili novi sodelavci in sodelavke, katerih prispevki so objavljeni v knjigi *Integrated Peasant Economy in a Comparative Perspective*. Na zaključnem projektnem znanstvenem posvetu *Vprašanje dohodkov* (Koper, 2017) pa so se nam pridružile še nekatere raziskovalke, ki so predstavile del rezultatov svojega dela, opravljenega na različnih stopnjah študija na Fakulteti za humanistične študije Univerze na Primorskem, in katerih prispevki so deloma vključeni v to knjigo. Tedaj sta se nam v diskusiji pridružila tudi Stane Granda in Marko Štuhec.

Vsem poimensko in posredno navedenim se želim tudi na tem mestu iskreno zahvaliti za sodelovanje v različnih oblikah, za njihov prispevek k izostritvi in nadgradnji koncepta integrirane kmečke ekonomije in nenazadnje za sooblikovanje rezultatov. Jesper Larsson, Žarko Lazarevič in Luca Mocarelli pa so deležni posebne zahvale zaradi dragocene strokovne in prijateljske podpore pri projektu, vsak na svoj način so tudi pomembno prispevali k širini in h kakovosti opravljenega dela ter predstavljenih rezultatov.

S knjigo *Preživetje in podjetnost. Integrirana kmečka ekonomija na Slovenskem od srednjega veka do danes* želimo predstaviti prenovljen pogled na eno osrednjih in obenem klasičnih tem v slovenski agrarni zgodovini, ki ji lahko v nekoliko širšem smislu rečemo tudi zgodovina podeželja. Izhajajoč iz že predstavljenega gledišča in pristopa vprašanje dohodkov na slovenskem podeželju obravnavamo v treh sklopih, ki združujejo različne oblike soočanja z raziskovalnimi problemi in zgodovinsko stvarnostjo. V prvem delu so v ospredju metodološki in konceptualni izzivi integrirane kmečke ekonomije, kjer svoje poglede z vidika zgodovinopisja, etnologije in ekonomike predstavljamo Aleksander Panjek, Ines Beguš, Katja Hrobat Virloget in Štefan Bojnec. V drugem delu je z Matjažem Bizjakom, Aleksejem Kalcem in Žarkom Lazarevičem v ospredju preizpraševanje umeščenosti kmečke ekonomije v različne časovne in pojavne kontekste srednjega ter novega veka, industrializacije in zgodovinske demografije. V tretjem sklopu pa so skozi primere kmečkih praks v ospredje pritegnjene nekatere od možnih pojavnih oblik kmečke ekonomije, pri čemer se z Ines Beguš, Petro Kavrečič in Tanjo Gomiršek posebej osredotočamo na primorski prostor. Tu nas s kartografsko ponazoritvijo prostorskega oddisa kmečke ekonomije in družbe skozi temeljne kazalnike, kot sta gostota prebivalstva in živinoreje, Nataša Kolega še zadnjič v knjigi tudi vizualno opozori na neukrotljivo raznolikost podeželja, na potrebo po doslednem upoštevanju tako makro kot mikro ravni, na stalno napetost med splošnim

in partikularnim, med skupnimi in dolgoročnimi potezami ter lokalno in časovno pogojenimi specifikami. Knjiga torej ni strukturirana kronološko, temveč problemsko in konceptualno, a kljub temu – ali prav zato – se mi zdi, da prinaša dokaj širok in svež pogled na kmečko ekonomijo na Slovenskem skozi dolga stoletja od konca srednjega veka do sedanjosti.